

**Федорів Я. Р.,**

Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ

## СПЕЦИФІКА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСОДИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ РИТОРИЧНОГО ВПЛИВУ В ГЛОБАЛІЗОВАНИХ УМОВАХ МОВЛЕННЄВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

*Стаття висвітлює лінгвокультурний підхід до виокремлення значущих просодичних параметрів експериментального дослідження публічного мовлення в координатах **універсальне VS національно-специфічне**. Обґрунтовано необхідність вивчення ритмомелодики як лінгвокультурно релевантної просодичної ознаки, що дозволяє моделювати ефективні способи міжкультурної комунікації.*

**Ключові слова:** риторика, вплив, ритм, мелодика, просодія.

*Статья освещает лингвокультурный подход к выделению значимых просодических параметров экспериментального исследования публичной речи в координатах **универсальное VS национально-специфическое**. Обоснована необходимость изучения ритмомелодики как лингвокультурно релевантной просодической характеристики, которая позволяет моделировать эффективные способы межкультурной коммуникации.*

**Ключевые слова:** риторика, воздействие, ритм, мелодика, просодия.

*The article highlights a linguocultural approach to selecting relevant prosodic parameters for the experimental research of public speaking in terms of the **universal VS nationally-specific**. The necessity of considering rhythm and melody as culturally significant prosodic features is substantiated, which allows to model effective ways of intercultural communication.*

**Keywords:** rhetoric, influence, rhythm, melody, prosody.

Увага сучасних лінгвістичних досліджень до характеристики дискурсу публічного мовлення за умов глобалізації й міжкультурної взаємодії зумовлена пошуком засобів ефективної комунікації між мовцями, які належать до різних лінгвокультур. У зв'язку з цим до переліку актуальних проблем мовознавства потрапляє визначення умов ефективності публічного мовлення в культурно чи етнічно гетерогенному середовищі, що й зумовлює **актуальність** і специфіку **завдань** при дослідженні лінгвокультурних характеристик красномовства [10, с. 66-82]. Окреслюючи останні, ми зосереджуємо увагу на визначенні критеріїв раціональної мовленнєвої поведінки через конкретизацію взаємодії понять «свого» й «чужого» з погляду дискурсу публічних виступів, а відтак – на описові універсальних і національно-специфічних факторів, які визначають перлокутивний ефект публічного виступу, та виокремленні релевантних просодичних параметрів мовленнєвого впливу в неоднорідному лінгвокультурному середовищі. Необхідність дослідження специфіки просодії пов'язана з варіативністю її семантики й суб'єктивністю її інтерпретації у зв'язку з відмінністю стереотипних просодичних моделей, закріплених у свідомості комунікантів, що належать до різних лінгвокультур. У такому аспекті публічне мовлення практично не вивчене, що свідчить про **новизну** цього дослідження.

Варто зауважити, що в сучасних мовознавчих дослідженнях, дотичних до проблеми визначення культурно-специфічних характеристик мовлення, увага науковців зосереджена на описові фонетичних явищ, пов'язаних з міжмовною інтерференцією та її проявами на сегментному і надсегментному рівнях [1; 4; 5; 8], контрастивному зіставленні різномовних дискурсів [6], розв'язанні окремих питань перекладознавства [7], описові національно-мовних картин світу в термінах культурно детермінованих мовних явищ [2].

При цьому, визначаючи місце національно-культурних ознак просодії серед інших лінгвокультурних критеріїв, А. К. Деркач [3] підкреслює, що манера просодичного вираження ілокутивних актів відбиває національно-культурні традиції, внаслідок чого просодична модель, зrealізована мовцем, виявляє національно-специфічні та індивідуальні риси. Останні виявляються статистично нерекурентними, а тому коло вивчення звужується до національно-культурних ознак. Цю тезу, перевірену в цитованому дослідженні на матеріалі директивних висловлювань, можемо до певної міри екстраполювати на міжкультурне спілкування загалом, оскільки вона перегукується з раніше окресленими нами особливостями функціонування дискурсу публічного мовлення в поліетнічному та полікультурному просторі [9, с. 256-261] з позицій «свій-чужий» [12, с. 5-6] на підставі запропонованої М. А. Федотовою стратифікації мовної свідомості відповідно до індивідуального, групового та універсального компонентів. При цьому підтверджено, що індивідуальним компонентом мовленнєвої взаємодії можна знехтувати на підставі існування в кожній мові типових фоносемантичних моделей (інтонаційного мінімуму мовлення [22, с. 121]), що не залежать від особливостей мовця. Натомість, універсальний компонент мовної особистості забезпечує найсприятливіші умови для порозуміння між комунікантами. Звідси випливає, що саме національно-культурний компонент, який об'єднує мовців за груповим критерієм, справляє найзначніший вплив на перебіг комунікації. Інакше кажучи, в умовах полікультурного спілкування мовленнєва ситуація ускладнюється можливою невідповідністю інтонаційно-звукової форми вираження, що може призвести до неадекватного відчитування концептуальних кодів повідомлення навіть за найбільш адекватного лексико-граматичного відтворення повідомлення.

Відтак, **метою** нашого дослідження є визначення національно-специфічних просодичних параметрів, які в умовах гетерокультурного спілкування можуть створювати комунікативні бар'єри, якщо реципієнт сприймає їх як чужорідні.

Оскільки невід'ємною рисою публічного мовлення є емоційність, то доречно в контексті вивчення культурно-специфічного характеру просодії навести також результати наявних контрастивно-зіставних досліджень емоційного мовлення, для якого, згідно з наявними публікаціями [14; 18; 19; 21], характерні універсальні й куль-

турно-специфічні просодичні ознаки вираження. Зокрема, зіставне вивчення вокальних характеристик емоційного мовлення, проведене австралійськими дослідниками для чотирьох базових емоцій – радості, гніву, смутку і страху – на матеріалі п'ятих різносистемних мов [23, с. 407-424], свідчить про наявність просодичних ознак, які дозволяють декодувати «емоційну просодію» або як універсальну, або як культурно-специфічну. До домінантних показників вираження емоційності носіями англійської мови дослідники зараховують середні тональні показники, тональний діапазон, тональний контур, тональну варіативність, інтенсивність і тембр [23, с. 408].

З другого боку, зіставлення емоційної просодії різносистемних мов дозволяє на підставі виявленої подібності просодичних моделей вивести універсальні принципи вокального вираження емоційності [23, с. 409]. При цьому вихідними умовами зіставлення є врахування таких культурних елементів: ступінь індивідуалізму чи колективізму в аналізованих спільнотах, структура влади, гендерні ролі, оскільки, згідно з гіпотезою культурної спорідненості [15; 16], надійність декодування емоційної просодії прямо залежить від лінгвокультурної близькості чи віддаленості відповідних мовноносіїв і ґрунтується на певних універсальних параметрах.

Експериментальні дослідження на матеріалі різних мов підтверджують, що здатність розпізнавати емоції пов'язана з акустичними характеристиками мовленнєвого сигналу, такими як середня частота основного тону, інтенсивність і щільність піків амплітуди у висловлюваннях [23, с. 414-420; 13]. При цьому реципієнти можуть декодувати емоції в незнайомих мовах, але з більшою точністю – в межах своєї лінгвокультурної групи, що свідчить про культурну детермінованість емоційної просодії [23, с. 421]. Ці висновки можуть сприяти якісній інтерпретації мовленнєвої поведінки оратора.

Що стосується аналізу мелодики мовлення, то з огляду на сучасний дослідницький інструментарій варто зробити таке важливе зауваження: більшість наявних програм (PRAAT, WASP, Cool Edit Pro тощо) оперують з абсолютними показниками, що вимірюються в герцах (Гц), тобто дозволяють отримати кількісну інформацію про частоту звукових коливань на секунду на певних ділянках звукової доріжки. Проте графічне зображення руху тону, виражене як залежність частоти основного тону ( $F_0$ ) в герцах від часу в секундах дає лише загальне уявлення про напрямок руху тону, але не дозволяє робити якісні висновки щодо подібності мелодійних малюнків при зіставленні висловлювань. Це пов'язано з логарифмічною природою людського сприйняття звукового сигналу, внаслідок чого людина ідентифікує дві мелодії як подібні (наприклад, коли вони відтворені чоловічим – низьким – і жіночим або дитячим – високим голосом) на підставі хроматичного звукоряду, базовою одиницею якого є півтон.

Частоти двох сусідніх тонів співвідносяться як 15:16 в натуральному ладі і як  $1:\sqrt[2]{2}$  в рівномірно темперованому. Останнє співвідношення дозволяє оцінювати висотно-тональні зміни у межах висловлювання як відношення акустичних показників верхнього та нижнього рівнів  $F_0$  у герцах із відповідним трансформуванням отриманих даних у півтони за допомогою розробленої нами номограми, що відображає логарифмічну залежність між одиницями вимірювання (Рис. 1, [11, с. 78]).

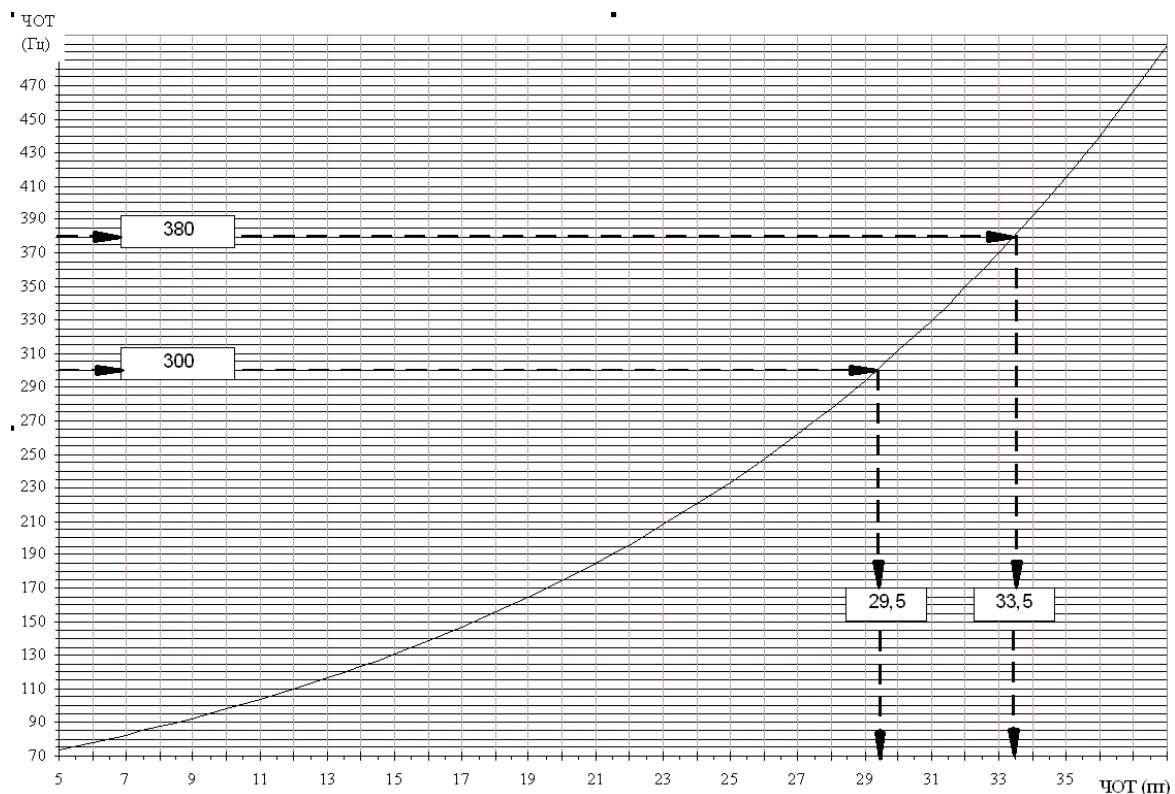


Рис. 1. Номограма для переведення частотних інтервалів, виміряних у герцах, у півтони

Комп'ютеризація цієї процедури дозволяє конвертувати криву обвідної  $F_0$  в лінійно-дискретну «просограму» (див. про це [20, с. 3036]), нехтуючи тими змінами частоти, які виходять за поріг аудиторної чутливості

людини, а також тими ділянками ЧОТ, які відповідають приголосним звукам, зосереджуючи увагу лише на складноносіях (Рис. 2, [20, с. 3037]).

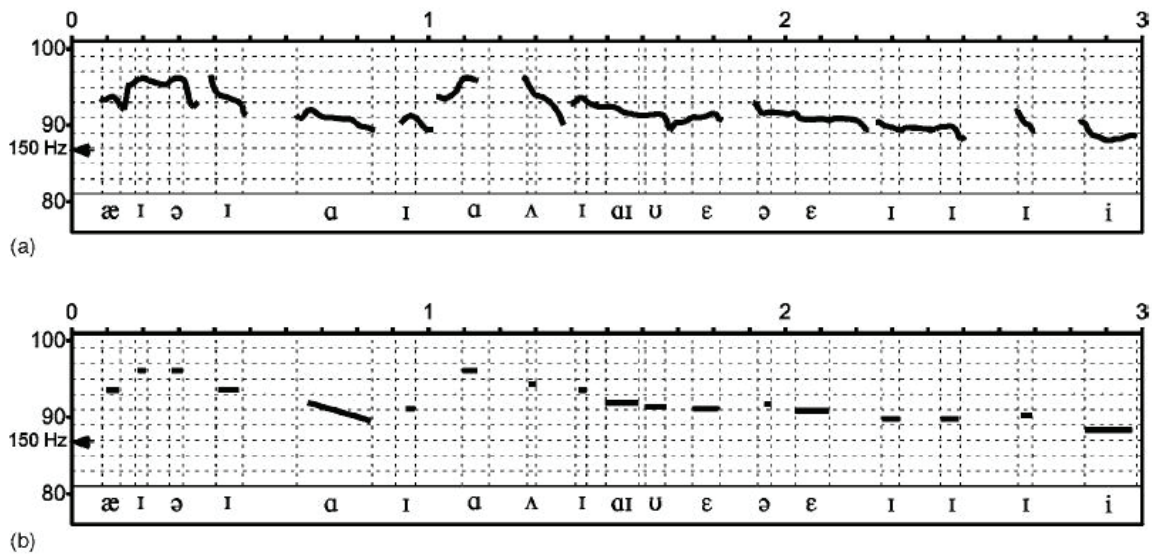


Рис. 2. Обвідна F0 (a) і просограма (b) висловлювання «*Having a big car is not something I would recommend in this city*»: горизонтальна вісь – час у секундах, вертикальна вісь – частотні показники у Гц відносно півтонів; вертикальні пунктирні лінії позначають відповідно онсети й офсети складів, голосні в яких позначені за МФА [20, с. 3037]

Наочною ілюстрацією на підтвердження того, як відрізняються перцептивні показники від акустичних, може слугувати зрівняльне дослідження, згідно з яким аудиторі кваліфікували як еквівалентні ті інтервали ЧОТ, які були однаковими в півтонах, на протилежності акустичним показникам у герцах, які демонструють більш круті графіки для чоловічих реалізацій порівняно з жіночими (Рис. 3, [24, с. 138-139]).

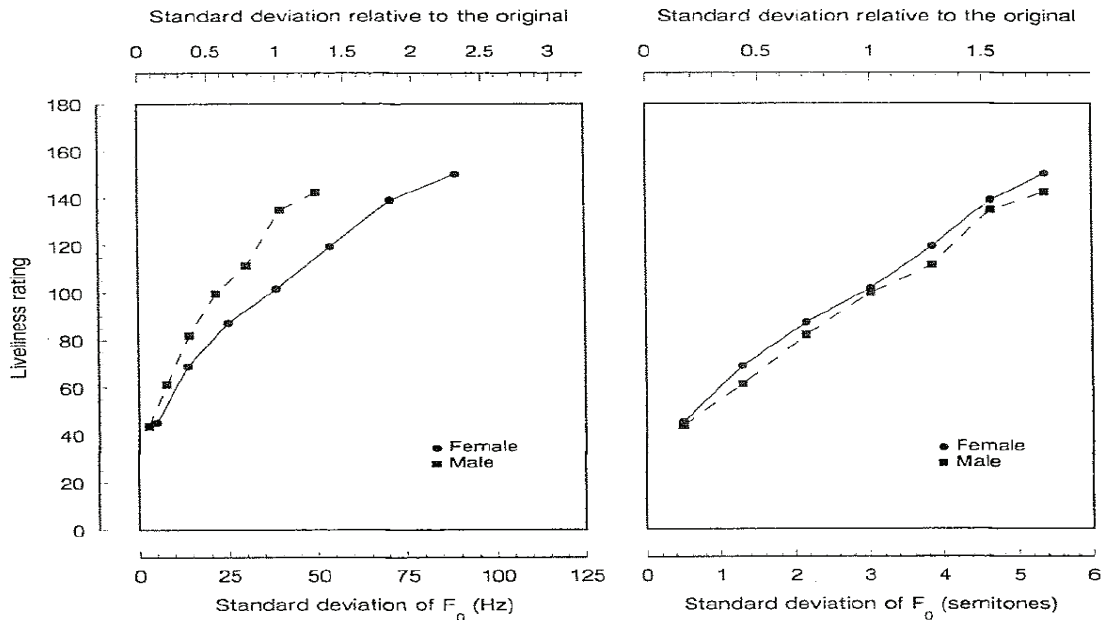


Рис. 3. Оцінка «жвавості» у чоловічій (штрихована лінія) і жіночій (суцільна лінія) реалізації одного висловлювання як функція стандартного відхилення F0, виражена в герцах (ліворуч) і півтонах (праворуч) [24, с. 139]

Таким чином, на когнітивному рівні мовленнєвий сигнал, аналізований у півтонах, уподібнюється до музичного, що уможливило адекватне розпізнавання мелодики. На практичному ж рівні обвідні ЧОТ, конвертовані у послідовності висотно-тональних відрізків, дозволяють інтерпретувати інтонаційні моделі із застосуванням якісних методів аналізу музичних творів, тобто в термінах тонів, інтервалів, тривалості звучання, ритму тощо, забезпечуючи дослідника належним інструментарієм для опису й вивчення лінгвокультурних особливостей просодії.

Наведемо приклад ефективного застосування ритмомелодійних засобів мовлення Мартіном Лютером Кінгом у відомій промові «Я маю мрію» [26].

На тлі детально проаналізованих нами засобів семантико-стилістичного увиразнення [10, с. 21–27] тут привертає увагу експліцитна ритміка – часто вживані у виступі лексичні і синтаксичні повтори, а також повторювані стилістичні фігури, які надають промові поетичної пульсації. Наприклад, промовець видає «кулетметну чергу» з коротких, містких фраз, із шестикратним повтором «go back»: «*Go back to Mississippi, go back to Alabama, go back to South Carolina, go back to Georgia, go back to Louisiana, go back to the slums and ghettos of our northern cities, knowing that somehow this situation can and will be changed*» (підкреслено нами для унаочнення. – Я. Ф.).

Також привертає увагу анафора «*I have a dream*», вжита у промові вісім разів, завдяки чому виступ нагадує спіричуелз – духовний гімн негрів-невільників з характерною структурою, ритмікою й високою емоційністю.

Крім того, ритмічність промови М. Л. Кінга виявляється на імпліцитному рівні – через темпоральні параметри мовлення. У комплексі з переважно монотонним висотно-тональним рівнем у більшості висловлювань, промова справляє враження наспівного речитативу або ритмічного співу, радше ніж говоріння.

Аналізуючи просодичні параметри промови М. Л. Кінга, М. Ліберман зазначає, що в ній часто фрази закінчуються рівним або пологим спадним тоном, на відміну від більш характерних для англійського висловлювання крутіших термінальних розв'язок до низького рівня [17]. Внаслідок браку очікуваних спадних тонів деякі з рівних термінальних тонів (наприклад, *today* у першій фразі промови – «*I am happy to join with you today*») можуть сприйматися аудиторіями як висхідні. Але цьому враженню суперечить інструментальний аналіз мелодійних контурів (Рис. 4).

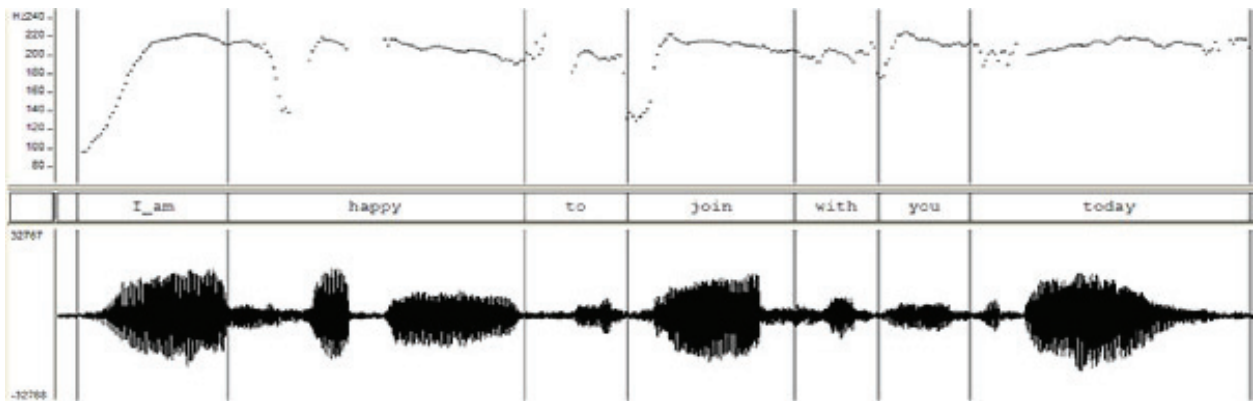


Рис. 4. Інтонограма висловлювання «*I am happy to join with you today*» – М. Л. Кінг, «*I Have a Dream*»

Проте загальний тональний діапазон помітно змінюється від однієї смислової частини промови до іншої, створюючи динамічний ефект припливів і відливів під час викладу ідей і вираження емоцій. Сам наспівний спосіб, у який оратор проказує кожну фразу, приворожує аудиторію, як пісня чи мантра, що заволодіває увагою і закарбовується в пам'яті.

Цитоване дослідження [17] заслуговує на увагу з погляду протиставлення описаної фонетичної риторики М. Л. Кінга ораторському стилю Дж. Ф. Кеннеді в його Інавгураційній промові [25]. Вже перша фраза його виступу (після традиційно-формального звернення до присутніх представників влади) – «*We observe today not a victory of party, but a celebration of freedom*» – свідчить про більшу тональну варіативність всередині висловлювання (Рис. 5). Крім того, інструментальний аналіз промови показує, що нефінальні синтагми впродовж виступу Дж. Ф. Кеннеді завершуються зазвичай спадно-висхідними або спадними тонами.

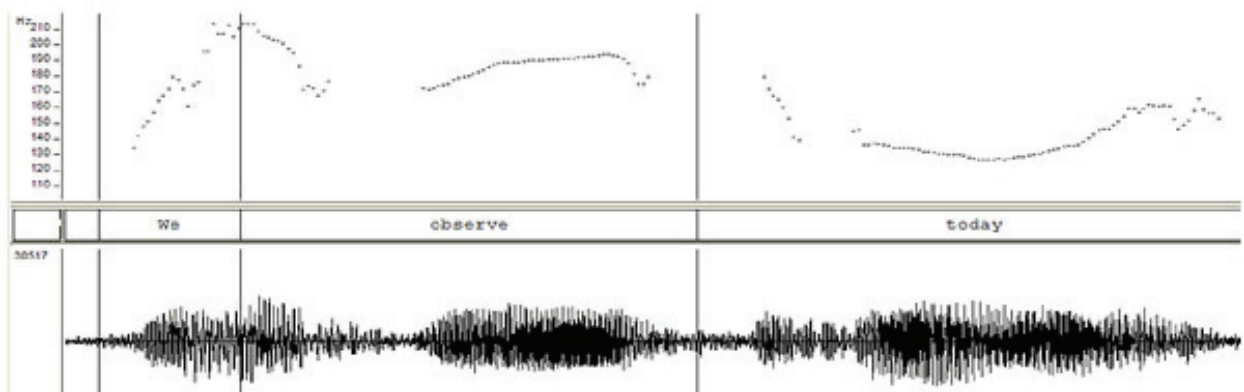


Рис. 5. Інтонограма висловлювання «*We observe today*» – Дж. Ф. Кеннеді, «*Inaugural Address*»

Наведене зіставлення дозволяє нам зробити припущення, що М. Л. Кінг саме завдяки *незвичності*, *небуденності* виголошення своєї промови, що вирізнялася характерною для афроамериканського спіричуелзу просодією – з наспівною мелодикою і своєрідним темпоритмом, – справив сильніший емоційний вплив на слухачів, тоді як у зверненні Дж. Ф. Кеннеді, за просодичним оформленням звичнішому для спадкоємців європейської культурної традиції, переважала логічна складова, що супроводжувалося відповідною (*очікуваною*) просодією, характерною для власне говоріння. Наведений зіставний приклад, попри його позірну одиничність, є свідченням необхідності врахування лінгвокультурної специфіки просодії в публічному мовленні навіть у монолінгвальному середовищі. У ширшому ж контексті, коли інтерактанти є носіями мов, що відрізняються за ритмічною будовою – акцентною (stress-based) та силабічною (syllable-based) – постає проблема врахування лінгвокультурних відмінностей у сприйнятті ритмічних параметрів, що загострює необхідність детальнішого розгляду впливового потенціалу просодії на реципієнта.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що наш огляд наявних досліджень національно-специфічних особливостей мовлення на рівні ритмомелодики дозволяє моделювати адекватні способи міжкультурної комунікації, покликани забезпечити успішний процес міжнаціональної мовленнєвої взаємодії. Знання і володіння просодичними нормами іншомовної культури допоможе уникнути комунікативних збоїв.

### Література:

1. Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні та комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців): автореф. дис.... д-ра філол. наук : 10.02.04, 10.02.15 / О. Р. Валігура; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2010. – 32 с.
2. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.15 / І. О. Голубовська; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 38 с.
3. Деркач А. К. Культурно-специфические характеристики просодии директивных высказываний : экспериментально-фонетическое исследование на материале французского, немецкого и русского языков : дис. ... канд. филол. наук : спец. ВАК РФ 10.02.19 / А. К. Деркач; Тамбов, 2007. – 165 с.
4. Захарова Ю. М. Просодична інтерференція в англійському дискурсі (експериментально-фонетичне дослідження мовлення арабо-англійських білінгвів: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Ю. М. Захарова; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 20 с.
5. Наумова Е. В. Просодико-інтонаційна інтерференція в речі білінгвов спеціальності: автореф. дисс... канд. філол. наук: спец. ВАК РФ 10.02.20 / Е. В. Наумова – Москва, 2002. – 16 с.
6. Петлюченко Н. В. Харизматична особистість політичного лідера в просторі німецького та українського апелятивних дискурсів: зіставний аспект: автореф. дис.... д-ра. філол. наук : 10.02.17 / Н. В. Петлюченко; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2010. – 32 с.
7. Рихло О. П. Відтворення мовно-стилістичних особливостей творів Е.А.По в українських перекладах: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16 / О. П. Рихло; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 20 с.
8. Устінович Є. А. Соціофонетична варіативність сегментного складу англійської мови бурсько-англійських білінгвів: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Є. А. Устінович; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2008. – 20 с.
9. Федорів Я. Р. Дискурс публічного мовлення: проблеми функціонування в поліетнічному та полікультурному просторі / Я. Р. Федорів // Наукові записки. – Вип. 81(2). – Серія : Філологічні науки (мовознавство) : у 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 256-261.
10. Федорів Я. Р. Лінгвістичні моделі дискурсу публічних виступів: Нариси із сучасних культурно-мовленнєвих практик [монографія] / Я. Р. Федорів. – К. : ВПЦ НАУКМА, 2010. – 188 с.
11. Федорів Я. Р. Соціокультурні аспекти просодичної організації висловлювань-невдоволь (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі англійського мовлення) : дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Я. Р. Федорів; Київський держ. лінгвістичний ун-т. – К., 2000. – 248 с.
12. Федотова М. А. Мовна особистість у чужому лінгво-культурологічному просторі (на матеріалі англійської прози ХХ-ХХІ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М. А. Федотова. – Одеса, 2006. – 20 с.
13. Banse R. Acoustic profiles in vocal emotion expression / R. Banse, K. R. Scherer // Journal of Personality and Social Psychology. – American Psychological Association, 1996. – No. 70 (3). – P. 614-636.
14. Bolinger D. L. Intonation across languages / D. L. Bolinger // Universals of Human Language [Ed. Joseph H. Greenberg]. – Vol. 2. : Phonology. – Stanford : Stanford University Press, 1978. – P. 471-524.
15. Elfenbein H. A. Cultural similarity's consequences: A distance perspective on cross-cultural differences in emotion recognition / H. A. Elfenbein, N. Ambady // Journal of Cross-Cultural Psychology. – Sage Publications, 2003. – No. 34(1). – P. 92-109.
16. Elfenbein H. A. On the universality and cultural specificity of emotion recognition: A meta-analysis / H. A. Elfenbein, N. Ambady // Psychological Bulletin. – American Psychological Association, 2002. – No. 128(2). – P. 203-235.
17. Liberman M. Martin Luther King's Rhetorical Phonetics [Електронний ресурс] / Mark Liberman. – Posted : January 15, 2007, 11:15 A.M. – <http://itre.cis.upenn.edu/~myl/languagelog/archives/004045.html>.
18. Matsumoto D. Cultural influences on the perception of emotion / D. Matsumoto // Journal of Cross-Cultural Psychology. – Sage Publications, 1989. – No. 20. – P. 92-105.
19. Mesquita B. Cultural variations in emotions: A review / B. Mesquita, N. H. Frijda // Psychological Bulletin. – American Psychological Association, 1992. – No. 112. – P. 197-204.
20. Patel A. D. Comparing the rhythm and melody of speech and music: The case of British English and French [Електронний ресурс] / Aniruddh D. Patel, John R. Iversen, Jason C. Rosenberg // Journal of the Acoustical Society of America. – Vol. 119. – No. 5. – May, 2006. – P. 3034-3047.

21. Scherer K. R. The role of culture in emotion-antecedent appraisal / K. R. Scherer // *Journal of Personality and Social Psychology*. – American Psychological Association, 1997. – No. 73. – P. 902-922.
22. Sokolova M. A. *English Phonetics: a Theoretical Course* / M. A. Sokolova. – М. : Vysshaya Shkola, 1991. – 240 p.
23. Thompson W. F. Decoding speech prosody in five languages / William Forde Thompson and L-L. Balkwill. // *Semiotica*, 158, 407-424.
24. Traanmuller H. The size of Fo excursions in speech production and perception [Електронний ресурс] / Hartmut Traanmuller, Anders Eriksson // *Lund Working Papers in Linguistics*, 2009. – Vol. 43. – P. 136-139.

**Джерела ілюстративного матеріалу:**

25. Kennedy J. F. Inaugural Address [Електронний ресурс] / J. F. Kennedy // *American Rhetoric*. – Michael E. Eidenmuller; Educational Video Group, Inc., 2001-2010. – <http://www.americanrhetoric.com/speeches/jfkinaugural.htm>.
26. King M. L., Jr. I Have a Dream [Електронний ресурс] / M. L. King // *American Rhetoric*. – Michael E. Eidenmuller; Educational Video Group, Inc., 2001-2010. – <http://www.americanrhetoric.com/speeches/mlkihavedream.htm>.